

РОЗВИТОК МІЖНАРОДНОЇ ТОРГІВЛІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЮ ПРОДУКЦІЄЮ В КОНТЕКСТІ ЗАЛУЧЕННЯ ІНОЗЕМНИХ ІНВЕСТИЦІЙ

DEVELOPMENT OF INTERNATIONAL TRADE IN AGRICULTURAL PRODUCTS IN THE CONTEXT OF ATTRACTING FOREIGN INVESTMENTS

УДК 339.562; 339.564

DOI: <https://doi.org/10.32843/infrastruct61-7>

Тохтамиш Т.О.

к.е.н., доцент,
доцент кафедри фінансів та кредиту
Харківський національний університет
будівництва та архітектури

Марченко О.В.

к.е.н., доцент,
доцент кафедри фінансів та кредиту
Харківський національний університет
будівництва та архітектури

Tokhtamysh Tetiana

Kharkiv National University
of Civil Engineering and Architecture
Marchenko OIha

Kharkiv National University
of Civil Engineering and Architecture

У статті досліджено особливості галузі сільського господарства. Розглянуто рівень гармонізації існуючих стандартів на сільськогосподарську продукцію. Зазначено, що відсутність європейських сертифікатів відповідності у вітчизняних виробників є важелю, що гальмує вихід української продукції на ринок ЄС. Здійснено аналіз рівня впровадження міжнародних стандартів в Україні в розрізі окремих видів сільськогосподарської продукції. Визначено вимоги, дотримання яких сприяє виходу сільськогосподарської продукції на зовнішній ринок та позитивно впливає на залучення іноземних інвестицій. Проаналізовано топ-5 позицій світового експорту сільськогосподарської продукції. Найбільший обсяг експорту припадає на зернові культури. Визначено, що імпорт вітчизняної сільськогосподарської продукції значною мірою залежить від обсягів інвестування до галузі. Визначено, що сьогодні ЄС є другим торговельним партнером України після США. Доведено, що агропромисловий комплекс є однією з ключових галузей національної економіки.

Ключові слова: сільськогосподарська продукція, експорт, імпорт, стандартизація, сертифікація, іноземні інвестиції.

В статті досліджені особливості отрасли сільського господарства. Рассмотрен

уровень гармонізації существующих стандартов на сельскохозяйственную продукцию. Отмечено, что отсутствие европейских сертификатов соответствия у отечественных производителей является рычагом, который тормозит выход украинской продукции на рынок ЕС. Проведен анализ уровня внедрения международных стандартов в Украине в разрезе отдельных видов сельскохозяйственной продукции. Определены требования, соблюдение которых будет способствовать выходу сельскохозяйственной продукции на внешний рынок и положительно повлияет на привлечение иностранных инвестиций. Проанализированы топ-5 позиций мирового экспорта сельскохозяйственной продукции. Самый большой объем экспорта приходится на зерновые культуры. Определено, что импорт украинской сельскохозяйственной продукции зависит от объемов инвестиций в отрасль. Определено, что ЕС сегодня является вторым торговым партнером Украины после США. Доказано, что агропромышленный комплекс является одной из ключевых отраслей национальной экономики.

Ключевые слова: сельскохозяйственная продукция, экспорт, импорт, стандартизация, сертификация, иностранные инвестиции.

International trade is one of the most common forms of economic relations. The country's participation in international trade allows for an additional positive effect that contributes to the country's economic growth. The purpose of the article is to highlight trends and prospects for the development of international trade in agricultural products in the context of attracting foreign investment. The article analyzes the level of implementation of international standards in Ukraine in terms of certain types of agricultural products. The factors that hinder the entry of domestic agricultural products into the EU market are identified and recommendations are given to increase the competitive position of Ukrainian agricultural producers in the international market. The level of harmonization of existing standards for agricultural products is considered. In Ukraine, standardization and certification is mandatory for almost all products, but due to outdated standards, they do not ensure quality. It is noted that the lack of European certificates of conformity for domestic manufacturers is a lever that inhibits the entry of Ukrainian products into the EU market. The top 5 positions of world exports of agricultural products are analyzed. The largest volume of exports falls on cereals. It is proved that the import of domestic agricultural products largely depends on the volume of investment in the industry. The requirements are identified, compliance with which promotes the entry of agricultural products into foreign markets and has a positive effect on attracting foreign investment. It is noted that the EU is currently Ukraine's second trading partner after the CIS. It is proved that the agro-industrial complex is one of the key sectors of the national economy. The authors believe that Ukraine has all the necessary prerequisites for the development of foreign trade in agricultural products. First of all, it is the development of agricultural enterprises in Ukraine, maintaining appropriate relations with other countries and compliance with international standards. These preconditions provide the foundation for the transition to a global level in the country's economy. The potential of agriculture is sufficient to secure Ukraine the appropriate status in the world market of agricultural products.

Key words: agricultural products, export, import, standardization, certification, foreign investments.

Постановка проблеми. Міжнародна торгівля являє собою одну з найбільш поширених форм економічних відносин. Участь країни в міжнародній торгівлі дає змогу отримувати додатковий позитивний ефект, який сприяє економічному зростанню країни. Сільське господарство має свої особливості, які суттєво впливають на економічний розвиток та міжнародну торгівлю. Більшість підприємств і споживачів на світових ринках віддають перевагу сільськогосподарській продукції, а міжнародна торгівля сприяє її розповсюдженню як усередині країни, так і за її межами.

Сільське господарство є однією з найважливіших галузей господарства України. Матеріальне виробництво у цій сфері задовольняє попит населення на продукти харчування та товари народного споживання. Потенціал сільського господарства є достатнім для закріплення за Україною відповідного статусу на світовому ринку сільськогосподарської продукції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням даного питання займалися такі вчені, як: Г.В. Артамонова, К.С. Брензович, О.А. Бурнукіна, Б.В. Духницький, Ф.В. Горбонос,

В.М. Єрмоленко, О.В. Гафурова, М.В. Гребенюк, Н.С. Логвінова, Ю.Г. Козак, М.І. Барановська, О.Г. Михайленко, О.Д. Нестеренко, Ю.М. Туницька, М.М. Чабаненко та ін.

У своїх публікаціях вони розглядали сільськогосподарське підприємство як суб'єкт виробничого підприємництва, що являє собою первинну організаційну господарську ланку. Основна діяльність підприємства – виробництво, первісна переробка та реалізація сільськогосподарської продукції. Тому саме підприємство необхідно розглядати як відкриту систему, яка пов'язана із зовнішнім середовищем певним комплексом взаємовідносин та має певні особливості.

Постановка завдання. Метою статті є висвітлення тенденцій та перспектив розвитку міжнародної торгівлі сільськогосподарською продукцією в контексті залучення іноземних інвестицій. Для реалізації поставленої мети було вирішено такі завдання: досліджено особливості міжнародної торгівлі сільськогосподарською продукцією; розглянуто перспективи її розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Результати діяльності сільськогосподарських підприємств залежать як від дотримання загальних економічних законів, так і врахування специфічних особливостей галузі сільського господарства, що пов'язані з характером його виробництва [1; 2; 4]:

- головним засобом виробництва є земля та інші природні ресурси;
- залежність діяльності підприємств від природно-кліматичних умов;
- сезонність і переробка сільськогосподарської продукції;
- значна територія здійснення діяльності;
- потреба в енергетичних ресурсах і техніці;
- предметом діяльності сільськогосподарських підприємств виступає виробництво продукції;
- поширеність кооперативних форм організації виробництва;
- важливість участі сільськогосподарських підприємств у соціальній сфері.

Матеріальним результатом виробничих процесів сільськогосподарських підприємств виступає продукція, яку вони виробляють. Критерії віднесення продукції до сільськогосподарської [5]:

1. Продукція має походження від землі та живих біологічних організмів і виробляється внаслідок дії біологічних процесів.

2. За характером використання сільськогосподарська продукція поділяється на харчову та нехарчову.

3. За функціональним призначенням може виступати сировиною або продукцією.

4. Сільськогосподарською є продукція галузей рослинництва, тваринництва та рибництва.

5. Однією з особливостей такої продукції є нетривалість її збереження, що зумовлює застосування спеціальних режимів.

6. У чинному законодавстві закріплено спеціальний режим регулювання виробництва та реалізації сільськогосподарської продукції.

7. Перелік даної продукції є нормативно визначеним.

Серед видів зовнішньоекономічної діяльності сільськогосподарських підприємств особливе місце займає торгівля, яка означає переміщення центру конкурентної боротьби на міжнародний рівень. Це супроводжується помітним загостренням суперництва серед суб'єктів підприємницької діяльності аграрного сектору.

Важливою тенденцією міжнародної торгівлі є стрімке підвищення вимог до екологічної безпеки імпортованих товарів. Це створює конкуренцію серед експортерів. Дотримання таких вимог сприяє виходу сільськогосподарської продукції на зовнішній ринок та позитивно впливає на залучення іноземних інвестицій, а також виступає важливим чинником успішної зовнішньоекономічної діяльності сільськогосподарських підприємств [10]. Це вимагає врахування специфічних особливостей галузі сільського господарства, пов'язаних із характером виробництва, та особливостей сфери функціонування, яка відзначається нестабільністю, наявністю як потенційних можливостей, так і серйозних загроз.

Важливим аспектом діяльності учасників світової торгівлі сільськогосподарської продукцією є стандартизація. В Україні приділяється значна увага впровадженню міжнародних стандартів, оскільки це є однією з умов вступу до Європейського Союзу (ЄС). Розглянемо рівень гармонізації стандартів на сільськогосподарську продукцію (табл. 1).

Дані табл. 1 свідчать, що із загальної кількості чинних в Україні ДСТУ і РСТ УРСР 566 стандартів гармонізовано 362. Можна вважати рівень гармонізації задовільним, але він є неоднаковим за різними видами сільськогосподарської продукції. Найвищий рівень гармонізації (100%) національних стандартів на тютюн та тютюнові вироби, де гармонізовано стандарти на методи визначення показників якості та безпечності продукції. На 69,2% гармонізовані стандарти на продукцію рибництва і рибальства, а це також стандарти на методи контролю і матеріали.

Сьогодні існують значні розходження в стандартизації. Відповідно до умов Угоди про асоціацію, передбачено механізм поступового впровадження нових правил і стандартів протягом періоду від двох до п'яти років залежно від виду продукції. У середньому підприємства для забезпечення переходу на нові міжнародні стандарти

Таблиця 1

Рівень гармонізації стандартів на сільськогосподарську продукцію

Показник	Кількість чинних стандартів			Із них гармонізовано	
	ДСТУ	РСТ УРСР	ГОСТ	ДСТУ, РСТ УРСР	ГОСТ
Тваринництво	24	3	45	2	-
Сільськогосп. будівлі	7	3	7	4	-
Сільськогосп. машини	337	4	93	263	9
Добрива та агрохімікати	43	5	67	33	4
Корми для тварин	83	-	2	-	-
Бджільництво	20	-	2	-	-
Мисливство	1	-	3	-	-
Рибальство та рибацтво	10	3	-	9	-
Тютюн, тютюнові вироби	20	-	18	20	4
Усього	545	21	367	367	20

Джерело: складено на основі [6]

витрачають суми, еквівалентні 14% собівартості продукції. Тестування такої продукції вимагає додаткових витрат у розмірі 4% собівартості.

З огляду на кризовий стан вітчизняної економіки, підприємствам буде важко залучити необхідні кошти для фінансування переходу на нові технічні стандарти. До того ж Угода про асоціацію не передбачає спеціальної програми фінансової допомоги для вирішення цієї проблеми. Отже, необхідним є створення системи фінансової підтримки переходу на нові європейські стандарти.

В Україні стандартизація та сертифікація є обов'язковою практично для усієї продукції, водночас через застарілі нормативи вони не забезпечують якість. Обов'язкові стандарти змушують виготовляти та реалізовувати продукцію, яка відповідає встановленим державою нормам.

У країнах ЄС використовують дві категорії технічних вимог до видів продукції, а не до окремих товарів. Перша категорія – це рекомендовані до використання вимоги, що підтверджують відповідність обов'язковими директивам. Друга категорія стосується таких параметрів, як послуги, якість, надійність та міцність [7].

У ЄС питаннями сертифікації займаються три організації: Європейський комітет з питань стандартизації (CEN), Європейський комітет з питань електротехнічної стандартизації (Cenelec), а також Європейський інститут зі стандартизації в галузі телекомунікації. Використання єдиних стандартів CEN та Cenelec на всій території європейського

ринку гарантує захист прав споживача, сприяє розвитку торгівлі, забезпечує сумісність продуктів, сприяє розвитку та впровадженню інноваційних технологій [11].

Відсутність європейських сертифікатів відповідності у вітчизняних виробників, а також можливість проведення дослідження в лабораторіях країн – членів ЄС, за допомогою яких визначається відповідність європейським гармонізованим вимогам, є тими важелями, що гальмують вихід української продукції на ринок ЄС.

Особливістю сільськогосподарської продукції є те, що як товар ця продукція здебільшого належить до групи промислових товарів та являє собою товар-сировину, потрібний для виготовлення продуктів першої необхідності. Підвищення рівня життя населення та пов'язані з ним зміни структури попиту на сільськогосподарську продукцію призвели до зростання та переважання тваринництва над рослинництвом у більшості розвинених країн.

У табл. 2 наведено головні позиції світового експорту сільськогосподарської продукції у 2020 р.

Із табл. 2 видно, що найбільший обсяг експорту припадає на зернові культури, а найменший – на м'ясо та їстівні субпродукти. Сільське господарство України має значні природні конкурентні переваги, серед яких – велика площа сільськогосподарських земель, сприятливі природні умови, близькість основних ринків збуту, розвинута транспортна мережа, наявність порівняно дешевих трудових ресурсів тощо.

Таблиця 2

Топ-5 позицій світового експорту сільськогосподарської продукції у 2020 р.

Вид продукції	Кількість, т
Зернові культури	51,3 млн
Жири та олії тваринного або рослинного походження	7,4 млн
Насіння та плоди олійних рослин	4,4 млн
Залишки і відходи харчової промисловості	7 млн
М'ясо та їстівні субпродукти	470 тис

Джерело: складено на основі [9]

Європейські перспективи підвищують вітчизняний зерновий, олійний, фруктовий потенціал та створюють підґрунтя для розвитку м'ясного сектору, а в майбутньому й молочного комплексу України. Вітчизняний експорт протягом останніх років переживає складні часи. Україна втратила певні ринки збуту та виробничі потужності для традиційного експорту, кон'юнктура світового ринку також була несприятливою [12]. З одного боку, це призвело до значного скорочення вітчизняного експорту, а з іншого – з'явилися позитивні ознаки у вигляді пошавлення попиту на деякі товари українського експорту за одночасного продовження зростання виробництва промислової продукції.

На відміну від експорту імпорту вітчизняної сільськогосподарської продукції значною мірою залежить від обсягів інвестування до галузі, як внутрішнього, так і зовнішнього. Це може свідчити про те, що обсяги інвестування не є значними або здійснюються не в експортоорієнтовані галузі. Імовірно, посилення зв'язків між Україною та країнами ЄС змінить цю ситуацію [15].

Експорт товарів з України до країн Європейського Союзу складається з продукції агропромислового комплексу (АПК) та харчової промисловості (29,9%), металургійного комплексу (23,5%), машинобудування (16,0%), мінеральних продуктів (10,2%), деревини та паперової маси (6,8%), продукції легкої промисловості (6,2%), різних промислових товарів (3,7%) та продукції хімічної промисловості (3,6%). У структурі імпорту товарів найбільшу частку становили продукція машинобудування (31,9%), продукція хімічної промисловості (27,2%), мінеральні продукти (12,8%) і продукція АПК та харчової промисловості (10,5%) [13].

За умов економічної та політичної нестабільності, різних змін курсу гривні до іноземних валют, невизначеності підприємців у питанні довгострокового планування бізнес-діяльності ймовірність виправдання прогнозів українська низька. Усі перераховані вище чинники здатні вже в короткостроковому періоді вплинути на економічну кон'юнктуру.

ЄС сьогодні є другим торговельним партнером України після СНД. Починаючи з 2000-х років торгівля України з ЄС поступово зростала. Нині торговельні потоки між Україною та ЄС суттєво відрізняються: українці більше експортують сільгоспспиривину, а натомість імпортують машини та устаткування, здебільшого з Німеччини [8].

Географія сільськогосподарської торгівлі України з ЄС поширюється на такі країни, як Іспанія, Польща, Італія, Німеччина, Нідерланди, Бельгія та Франція. Ефективним засобом розширення географії експорту має стати підписання угод про вільну торгівлю з окремими країнами й регіональними інтеграційними угрупованнями.

З 1 жовтня 2017 р. експорт з України в ЄС більшості видів сільськогосподарської продукції відбувається без застосування митних зборів. Уведення

торгових преференцій дасть змогу спростити доступ на європейський ринок для деяких видів промислових продуктів (Угода про асоціацію з ЄС набула чинності 1 вересня 2017 р.).

Завдяки Регламенту ЄС щодо автономних торгових преференцій Україна в рамках Угоди про асоціацію зможе здійснювати безмитний експорт до ЄС більшої кількості сільськогосподарської продукції. Також, згідно з Угодою про асоціацію, цей регламент прискорить процес скасування імпорتنних тарифів ЄС для деяких промислових товарів. Зокрема, Україна отримує можливість збільшення кількості безмитного експорту до ЄС пшениці, кукурудзи, ячменю, вівсяних і ячмінних круп та гранул. Це сприятиме безмитному експорту до ЄС більших обсягів томатів, натурального меду і виноградного соку.

Протягом останнього десятиліття агропромисловий комплекс став однією з ключових галузей національної економіки, створивши у 2017 р. 17% ВВП країни. Незважаючи на кризові явища, спровоковані зовнішньою агресією, агропромисловий комплекс залишався одним із рушіїв підтримки та зростання національної економіки, щороку демонструючи позитивні темпи нарощування обсягів виробництва продукції. За останні п'ять років обсяг виробництва сільськогосподарської продукції в Україні збільшився більш як на 15%.

Висновки з проведеного дослідження. Міжнародна торгівля сільськогосподарською продукцією є однією з найважливіших форм зовнішньоторговельної діяльності України. Матеріальне виробництво у цій сфері задовольняє попит населення на продукти харчування та товари народного споживання. Потенціал сільського господарства є достатнім для закріплення за Україною відповідного статусу на світовому ринку сільськогосподарської продукції. В Україні приділяється велика увага впровадженню вимог міжнародних стандартів, оскільки це є однією з умов вступу до ЄС. Підвищення рівня життя населення та пов'язані з ним зміни структури попиту на сільськогосподарську продукцію призводять до розвитку зовнішньоекономічної діяльності.

Отже, в Україні є всі необхідні передумови для розвитку зовнішньої торгівлі сільськогосподарською продукцією. Насамперед це розвиток сільськогосподарських підприємств України, підтримання відповідних відносини з іншими країнами та дотримання міжнародних стандартів. Ці передумови дають фундамент для переходу на глобальний рівень в економіці країни.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Артамонова Г.В. Зовнішня торгівля України з ЄС: можливості та виклики. *Журнал європейської економіки*. 2019. № 3(70). URL: <http://jeej.wunu.edu.ua/index.php/ukjee/article/view/1398/1389> (дата звернення: 10.09.2021).

2. Брензович К.С. Сучасні тенденції світової торгівлі сільськогосподарською продукцією. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Міжнародні економічні відносини та світове господарство»*. 2016. № 8. С. 18–22.

3. Бурнукіна О.А. Інноваційні аспекти контролінгу якості продукції підприємств. *Інтелект XXI*. 2010. № 6. С. 19–23.

4. Горбонос Ф.В. Економіка підприємств : підручник. Київ : Знання, 2010. 463 с.

5. Духницький Б.В. Основні аспекти регулювання міжнародної торгівлі агропродовольчою продукцією. *Економіка АПК*. 2019. № 4. С. 74–80.

6. Єрмоленко В.М., Гафурова О.В., Гребенюк М.В. Аграрне право України : підручник. Київ : Юрінком Інтер, 2010. 608 с.

7. Михайленко О.Г. Сучасні тенденції та проблеми міжнародної торгівлі сільськогосподарською продукцією в контексті сталого розвитку. *Вісник Одеського національного університету. Серія «Економіка»*. 2015. Т. 20. Вип. 5. С. 29–35.

8. Нестеренко О.Д. Механізм державного регулювання ринку агропродовольчої продукції та його застосування до зовнішньої торгівлі. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Економіка і менеджмент»*. 2015. Вип. 14. С. 21–24.

9. Стали известны топ-5 агропродуктов экспорта и импорта Украины. URL: <https://www.epravda.com.ua/rus/news/01/17/670065/> (дата звернення: 15.10.2021).

10. Чабаненко М.М. Сільськогосподарська продукція як категорія аграрного права України. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія «Право»*. 2014. Вип. 197(2). С. 58–65.

11. Food and Agriculture Organization of the United Nation: Statistics Division. URL: <http://www.fao.org/faostat/en/#data/PM> (дата звернення: 28.10.2021).

12. Food and Agriculture Organization of the United Nations. The proportion of agricultural production in the structure of imports of developing countries. URL: http://faostat3.fao.org/browse/Q/*E (дата звернення: 31.10.2021).

13. KNOEMA: World Exports and Imports of Agricultural products. URL: <https://knoema.ru/cduhihd/world-exports-and-imports-of-agricultural-products> (дата звернення: 18.10.2021).

14. World Trade Organization: International Trade Statistics 2014. URL: https://www.wto.org/english/res_e/statis_e/its2014_e/its2014_e.pdf (дата звернення: 29.10.2021).

15. WTO negotiations on environmental goods and services: selected technical issues. URL: http://www.unctad.org/en/docs/ditcted2011d1_en.pdf (дата звернення: 15.10.2021).

REFERENCES:

1. Artamonova H.V. (2019) Zovnishnia torhivlia Ukrainy z YeS: mozhlyvosti ta vyklyky [Ukraine's foreign trade with the EU: opportunities and challenges]. *Zhurnal yevropeiskoi ekonomiky*, no. 3(70). Available at: <http://jeej.wunu.edu.ua/index.php/ukjee/article/view/1398/1389> (accessed 10 September 2021).

2. Brenzovych K.S. (2016) Suchasni tendentsii svitovoi torhivli silskohospodarskoiiu produktsiiei [Current-

trends in world trade in agricultural products]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Serii: Mizhnarodni ekonomichni vidnosyny ta svitove hospodarstvo*, no. 8, pp. 18-22.

3. Burnukina O.A. (2010) Innovatsiini aspekty kontrolihu yakosti produktsii pidpriemstv [Innovative aspects of controlling the quality of enterprise products]. *Intelekt XXI*, no. 6, pp. 19–23.

4. Horbonos F.V. (2010) *Ekonomika pidpriemstv: pidruchnyk* [Business Economics: a textbook]. Kyiv: Znannia.

5. Dukhnytskyi B.V. (2019) Osnovni aspekty rehu-liuvannia mizhnarodnoi torhivli ahroprodovolchoiu produktsiiei [The main aspects of the regulation of international trade in agri-food products]. *Ekonomika APK*, no. 4, pp. 74–80.

6. Yermolenko V.M., Hafurova O.V., Hrebenuk M.V. (2010) *Ahrarne pravo Ukrainy: pidruchnyk* [Agrarian law of Ukraine: a textbook]. Kyiv: Yurinkom Inter.

7. Mykhailenko O.H. (2015) Suchasni tendentsii ta problemy mizhnarodnoi torhivli silskohospodarskoiiu produktsiiei v konteksti staloho rozvytku [Current trends and problems of international trade in agricultural products in the context of sustainable development]. *Visnyk Odeskoho natsionalnoho universytetu. Serii: Ekonomika*, vol. 20, no. 5, pp. 29–35.

8. Nesterenko O.D. (2015) Mekhanizm derzhavnoho rehu-liuvannia rynku ahroprodovolchoiu produktsii ta yoho zastosuvannia do zovnishnoi torhivli [The mechanism of state regulation of the agri-food market and its application to foreign trade]. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Serii: Ekonomika i menedzhment*, no. 14, pp. 21–24.

9. Stali izvestny top-5 agroproduktov eksporta i importa Ukrainy [Top 5 agricultural products for export and import of Ukraine became known]. Available at: <https://www.epravda.com.ua/rus/news/2021/01/17/670065/> (accessed 15 October 2021).

10. Chabanenko M. M. (2014) Silskohospodarska produktsiia yak katehoriia ahrarnoho prava Ukrainy [Agricultural products as a category of agrarian law of Ukraine]. *Naukovyi visnyk Natsionalnoho universytetu biosursiv i pryrodokorystuvannia Ukrainy. Serii: Pravo*, no. 197(2), pp. 58–65.

11. Food and Agriculture Organization of the United Nation: Statistics Division. Available at: <http://www.fao.org/faostat/en/#data/PM> (accessed 28 October 2021).

12. Food and Agriculture Organization of the United Nations. The proportion of agricultural production in the structure of imports of developing countries. Available at: http://faostat3.fao.org/browse/Q/*E (accessed 31 October 2021).

13. KNOEMA: World Exports and Imports of Agricultural products. Available at: <https://knoema.ru/cduhihd/world-exports-and-imports-of-agricultural-products> (accessed 18 October 2021).

14. World Trade Organization: International Trade Statistics 2014. Available at: https://www.wto.org/english/res_e/statis_e/its2014_e/its2014_e.pdf (accessed 29 October 2021).

15. WTO negotiations on environmental goods and services: selected technical issues. Available at: http://www.unctad.org/en/docs/ditcted2011d1_en.pdf (accessed 15 October 2021).